

The Gleaner

Vol 4 (1966)

Η αλληλογραφία του Κοραή των χρόνων 1799-1809

Εμμανουήλ Ν. Φραγκίσκος

doi: [10.12681/er.10518](https://doi.org/10.12681/er.10518)

Copyright © 2016, Εμμανουήλ Ν. Φραγκίσκος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Φραγκίσκος Ε. Ν. (2016). Η αλληλογραφία του Κοραή των χρόνων 1799-1809. *The Gleaner*, 4, 155-158.
<https://doi.org/10.12681/er.10518>

Τ Α Χ Ρ Ο Ν Ι Κ Α

Η ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ 1799-1809

Ο μελετητής δὲν μπορεῖ νὰ μὴ προσέξῃ τὴν τομὴν ἢ ὁποῖα σημειώ-
νεται στὴ ζωὴ τοῦ Κοραῆ στὰ 1799. Ὡς τότε καὶ γιὰ πενήντα ὀλό-
κληρα χρόνια, ὁ Κοραῆς ἀγωνίζεται νὰ βρῆ τὸ δρόμο του μέσα ἀπὸ
περισπασμούς πὸν διαμορφώνουν τελικὰ τὸ ἦθος καὶ βαθαίνουν τὴν
ἐμπειρία του, ἀλλὰ καὶ συμπιέζουν τὴν λαχτάρα τοῦ λογίου νὰ ξεπε-
ράσῃ τὴν ἀπομόνωσίν του, λαχτάρα πὸν στὸν Κοραῆ ἀπέρρεε ὄχι μο-
νάχα ἀπὸ τὴν ἀνάγκη γιὰ ἐπιβίωση, μὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἐπιταγές μιᾶς
εὐαισθησίας ἀνήσυχης ἀπὸ πολὺ ἐνωρίς γιὰ τὶς πολιτικὲς καὶ πνευμα-
τικὲς τύχες τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Κάποιες προσπάθειές του, μεταφραστι-
κὲς κυρίως, πὸν ἔφτασαν στὴν δημοσιότητα ὡς τὰ 1798, ὑποδηλώ-
νουν λιγότερο τὸ κίνημα αὐτὸ τῆς ψυχῆς καὶ περισσότερο ἓνα ἀπὸ
τὰ εἶδη τῶν περισπασμῶν ἀπὸ τοὺς ὁποῖους δοκιμαζόταν ὁ Κοραῆς :
τὴν στέρηση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ κύκλος τῶν ἀνθρωπίνων σχέ-
σεῶν του εἶναι ἀρκετὰ περιορισμένος : μερικοὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι
στὴν Σμύρνη, μιὰ μικρὴ δμάδα ἑλληνιστῶν τοῦ Παρισιοῦ, κάποιιοι
εὐρωπαῖοι ἐκδότες πὸν δέχονται μὲ ὑπόδειξη τρίτων τὴν συνεργασία
του γιὰ νὰ ἀνακουφίζουν τὰ οἰκονομικά του. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία
τοῦ Κοραῆ τῶν ἐτῶν 1774-1798 ἐξάγονται σχετικὰ ἐνδιαφέροντες
ἀριθμοὶ : οἱ 198 γνωστὲς μας ἐπιστολὲς τῆς περιόδου αὐτῆς ἀναλο-
γοῦν σὲ 15 ἀποδέκτες, 6 Ἕλληνες καὶ 9 ξένους, ἀλλ' ἢ ἀναλογία πα-
ρουσιάζεται ἀνιση ὅσο καὶ ἐνδεικτικὴ : ὁ Πρωτοψάλτης καὶ ὁ Chardon
de la Rochette διεκδικοῦν περισσότερο ἀπὸ τὰ 2/3 τῆς ἀλληλογρα-
φίας. Ἡ γεωγραφικὴ κατανομὴ δὲν ἀλλάζει τὴν εἰκόνα : τὰ γράμμα-
τα διακινοῦνται βασικὰ ἀνάμεσα στὸ Παρίσι, τὴν Σμύρνη καὶ τὸ
Λονδίνο. Μιὰ πληρέστερη συλλογὴ ἐπιστολῶν θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ
διευρύνῃ τὰ δεδομένα αὐτά, ὄχι ὅμως καὶ νὰ ἀνατρέψῃ τὸ συμπέρα-
σμα τὸ ὁποῖο θεμελιώνουν : ὁ Κοραῆς δὲν ἔχει ἀκόμα καταστῆ δη-
μόσιο πρόσωπο. Ἡ ἀφειτηρία τῆς «ἀρχισμένης ἀργαῆς» ζωῆς του θὰ
πρέπει νὰ τοποθετηθῇ στὰ 1799, μὲ τὸ κλείσιμο τῶν πενήντα του
χρόνων.

Πραγματικά από την εποχή αυτήν και ύστερα όλα θὰ ἔρθουν μὲ γοργὸ ρυθμὸ: δράση, δημοσιότητα, ἀναγνώριση. Τὴν θέση του στὴν ἱστορία τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης καὶ στὴν ἱστορία τῆς παιδείας μας ὁ Κοραῖς θὰ τὴν ἔχη κίονα κατακτῆσει ὡς τὰ ἐξήντα του, δηλαδὴ μέσα στὰ ἐπόμενα δέκα χρόνια. Ἐκδότης ἀρχαίων κειμένων (ἀπὸ τὸν Θεόφραστο 1799 ὡς τὸν Πολύαινο 1809), συγγραφέας πολιτικῶν φυλλαδίων (ἀπὸ τὸ Ἄσμα πολεμιστῆριον 1800 ὡς τὸ Ὑπόμνημα 1803 καὶ τὸν Διάλογο δύο Γραικῶν 1805), λόγιος μὲ πάθος καὶ φωτισμένες ἀντιλήψεις στὰ θέματα τῆς παιδείας (ἀπὸ τὴν μετάφραση τοῦ Βεκκαρία 1802 ὡς τοὺς Ἀυτοσχέδιους στοχασμούς), θὰ ἐπιβάλλῃ τὴν παρουσία του ἀνάμεσα στοὺς ξένους καὶ τοὺς συμπατριῶτες του μ' ἐκείνη τὴν αἴσθηση ὑπεροχῆς, πὸν θὰ δημιουργήσῃ θυμαστὲς ἀλλὰ θὰ προετοιμάσῃ καὶ ἀντιπάλους. Οἱ ἄνθρωποι, ὅσοι ἐπικοινωνοῦν τώρα μὲ τὸν Κοραῖ, ἔχουν ποικίλη προέλευση καὶ ποικίλες ἀφορμές: Ἕλλημιστὲς πὸν τιμοῦν τὸ ἔργο του, τὸν συμβουλευόνται εἴτε συνεργάζονται μαζί του, βιβλιοπῶλες πὸν προωθοῦν στὸ ἐμπόριο τῆς ἐκδόσεως του, χορηγοὶ καὶ διαχειριστὲς τῶν ἐκδοτικῶν του ὑποθέσεων, λόγιοι πὸν περιμένουν ἀπ' αὐτὸν κάθε εἶδους συμπαρατάση στὸ ἔργο τοῦ φωτισμοῦ τοῦ γένους, νέοι πὸν ἐπιζητοῦν τὴν προστασία του, ἄρχοντες καὶ προεστοὶ ἔτοιμοι νὰ δεχθοῦν τὴν ἐνθαρρύνσεις του ἢ νὰ δοκιμάσουν τὴν αὐστηρότητά του γιὰ παραλείψεις ἀπέναντι στὴν ὑπόθεσι τῆς παιδείας. Κοιτᾶ σ' αὐτοὺς ἕνα πλήθος καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι, πὸν ἀπὸ θαυμασμὸ ἢ ἄβροφροσύνη θεωροῦν χρέος τους νὰ ἀλληλογραφήσουν μαζί του, χωρὶς ὅμως νὰ δαισιθάνονται πὼς ἢ χειρονομία τους, ὅσο καὶ ἂν ἐκολάκευε τὸν Κοραῖ, ἦταν μιὰ πρόσθετη ἐπιβάρυνση γι' αὐτόν, ἀφοσιωμένο στὸ ἐκδοτικὸ του ἔργο καὶ βέβαια καθόλου εὐπορο γιὰ νὰ ἀδιαφορῇ ἀκόμα καὶ γιὰ τὰ παραμικρὰ ἔξοδα τοῦ βαλαντίου του. «Τὸ νὰ μὲ γράφωσι δὲν εἶναι παράξενον· τὸ παράξενον εἶναι νὰ θαυμάζωσιν ἢ καὶ νὰ ὄνειδίζωσιν, ὅτι δὲν ἀποκρίνομαι εἰς ὅλους μὲ τὴν αὐτὴν εὐκολίαν καὶ ταχύτητα μὲ τὴν ὁποίαν αὐτοὶ γράφουν», ἐκμυστηρευόταν τὸν Ἰούλιο τοῦ 1808 στὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου. Ἦδη δύο χρόνια νωρίτερα οἱ διαμαρτυρίαι του δὲν εἶναι λιγώτερο ἤπιαι: «Μ' ἔφερε πολλάκις εἰς τόσῃ ἀπελπισίαν τὸ πλήθος τῶν ἐπιστολῶν, ὅσας βλέπω σωρευμένας ἐπάνω τῆς τραπέζης μου, ὥστε ἐσυλλογίσθην νὰ τὰς καύσω· καὶ ἤθελα βέβαια τὸ κάμει, ἐὰν δὲν ἐφοβούμην μὴν παρεξηγήσωσι τὴν ἀδυναμίαν μου. Τὸ κακὸν εἶναι ὅτι μέγα μέρος τῶν ἐπιστελλόντων δὲν καταλαμβάνουσι τί θέλει νὰ εἴπῃ ἀσχολία σπουδαία,

μήτε πόση προσοχή και τοῦ καιροῦ μεταχειρίσις οικονομική χρειάζεται, όταν ἐνασχολῆται τις εἰς πράγματα δύσκολα». Ἄν τὸν πιστέψουμε, στὰ 1805 οἱ δαπάνες τῆς ἀλληλογραφίας του ἀνῆλθαν σὲ 500 γαλλικὰ φράγκα, στὸ 1/4 δηλαδή περίπου ἀπὸ τὴν ἐτήσια σύνταξη τὴν ὁποία τοῦ εἶχε ἀπονείμει ἰσόβια τὸ γαλλικὸ κράτος. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς σήμερα φυσικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιωθῆ: τοῦ 1805 γνωρίζουμε μονάχα 24 γράμματα. Ὡστόσο τὰ κενά, πὸν λίγο ὡς πολὺ τὰ ὑποψιαζόμεσθε, ὅταν δὲν μποροῦμε νὰ τὰ ἐπισημάνουμε, ἀποσαφηνίζουν περισσότερο τὰ ὄρια τῶν σχέσεων μέσα στὰ ὁποῖα κινεῖται τὴν ὥρα ἡ Κοραῆς. Τὰ ὄρια ἀκριβῶς αὐτὰ θὰ ἤθελα νὰ διαγράψω ἐδῶ, χρησιμοποιώντας τοὺς ἀριθμούς, πὸν παρέχει ἡ κοραϊκὴ ἀλληλογραφία τῆς περιόδου 1799 - 1809, δημοσιευμένη στὸν δευτέρου τόμου τοῦ *Corpus* τῶν ἐπιστολῶν τῆς σειρᾶς τῶν «*Νέων Ἑλληνικῶν Κειμένων*».

Ἀπὸ τὶς 272 ἐπιστολὲς τὶς ὁποῖες περιλαμβάνει ὁ τόμος, οἱ 25 ἔχουν ἀποδέκτη τὸν Κοραῆ, οἱ ὑπόλοιπες ἀπευθύνονται σὲ 48 ἐπιστολογράφους μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Γαλλία. Τὸ ποσοστὸ τῆς πρώτης ομάδας εἶναι ἐπίσης φανερὰ ἀξημένο σὲ σύγκριση μὲ τὰ προηγούμενα χρόνια: ὁ Ἀλεξ. Βασιλείου ἐφρόντισε νὰ διασώσῃ ὄχι μονάχα τῆς ἐπιστολὲς τοῦ Κοραῆ, μὰ καὶ ὅσες ἄλλες πρὸς Κοραῆ ἐφθασαν στὰ χεῖρια του συνημμένες σὲ γράμματα τοῦ φίλου του ὁ Ἰάκωβος Ρώτας πάλι, σὰν καλὸς ἔμπορος, θὰ κρατήσῃ ἀντίγραφα τῆς προσωπικῆς του ἀλληλογραφίας. Ἀνέκδοτα ὡς τὴν ὥρα, τὰ γράμματα αὐτὰ παίρνουν ξεχωριστὴ θέση μέσα στὸν τόμο. Οἱ ξένοι ἐπιστολογράφοι πλειοψηφοῦν: 28, οἱ Ἕλληνες 20. Παραθέτω μερικὰ ὀνόματα: οἱ γάλλοι *Barbié du Bocage, La Porte du Theil, Thurot, Larcher, Didot, Morellet, Chaptal, Champagny*, οἱ γερμανοὶ *Schneider, Eichstädt, Bast, Jacobs*, ὁ *Prévost*, οἱ *Schweighäuser*, ὁ *Burgess* καὶ ἡ κόρη τοῦ Βεκκαρία καὶ μητέρα τοῦ *Manzoni Giulia Beccaria*. Ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες σημειῶνω τοὺς Πρώτο, Ψαλίδα, Ἰδρωμένο, Γαζῆ, Νικολόπουλο, Μουστοξύδη, Δ. Σχινᾶ, τὸν Μιχαῆλ Ζωσιμᾶ, τὸν Ρῶτα καὶ τὸν Καπλάνη. Ἰσχυρὲς ἄλλοτε φίλιες μοιάζουν νὰ ἔχουν πιά ἐκφυλισθῆ. Ὁ *Chardon de la Rochette* ἐπέρασε στὴν οἰκίαν, ὁ Πρωτοψάλτης ξεχάστηκε καὶ θὰ παραπονιέται γι' αὐτό. Οἱ καινούριοι ὄροι πὸν διέπουν τὴν ζωὴν τοῦ Κοραῆ ζητοῦν ἄλλον εἶδους ἔμπιστες φίλιες: τὸν ἄνθρωπο πὸν νὰ ἐπωμισθῆ ἐκδοτικὲς καὶ διαχειριστικὲς φροντίδες, νὰ συμμερίζεται τὸ πάθος του γιὰ τὴν παιδείαν, νὰ διαθέτῃ ἐχεμύθεια ὅσο καὶ ἐντιμότητα. Τὶς ιδιότητες αὐτὲς ὁ Κοραῆς θὰ ἀνακαλύψῃ στὸ πρόσωπο ἑνὸς ἐμπόρου τῆς

Βιέννης : τοῦ Ἀλέξανδρου Βασιλείου 178 ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ τόμου, δηλαδὴ τὰ 2/3 τοῦ συνόλου, ἀπενθύνονται σ' αὐτόν.

Φυσικὰ ἢ πύκνωση τῶν ἐπιστολικῶν σχέσεων παρουσιάζεται μὲ ἀνάλογο καταμερισμὸ μέσα στὸν χῶρο. Οἱ τόποι ἀπ' ὅπου ξεκινοῦν ἢ γιὰ ὅπου προορίζονται οἱ ἐπιστολές, ἔχουν τὴν πολλαπλασιασθῆ· στὸν τόμο ἀπαριθμοῦμε 25. Εἴτε γιὰ μόνιμες διαμονές πρόκειται εἴτε γιὰ προσωρινές (ὁ Βασιλείου μετακινεῖται διαδοχικὰ ἀπὸ τὸ Παρίσι, στὴν Λυών, Γενεύη, Βιέννη), ἢ γεωγραφικὴ καμπύλη τοὺς ἐκτείνεται σ' ὀλόκληρο σχεδὸν τὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο : Παρίσι, Λονδίνο, Ἀμστερνταμ, Ρότερνταμ, Λειψία, Ἰένα, Βουκουρέστι, Μόσχα, Τεργέστη, Λιβόρνο, Φλωρεντία κλπ. Ὁ ἑλληνικὸς χῶρος ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν Σμύρνη, τὶς Σπέτσες, τὴν Πάργα, τὸ Σούλι, τὰ Γιάννενα καὶ τὴν Κέρκυρα. Ἡ ὑπερπόντια ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῆ ἐγκαινιάσθηκε πολὺ ἀργότερα· μὰ τότε, ὅταν ὁ Κοραῆς θὰ ἐπικοινωνῆ μὲ τὸν ἀμερικανὸ John Pickering ἢ τὸν Jefferson ἢ τὸν Πρόεδρο τῆς Ἀιτίας, ἢ ἀκτινοβολία του θὰ εἶναι πιὰ ἐδραιωμένη καὶ ὁ ἴδιος θὰ θεωρεῖται στὴν Γαλλία «κάτι σὰν ἡμιπέσιμος ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδας». Ὡστόσο στὴν λάμψη τῆς δημοσιότητος δὲν ἄντεξε πάντοτε. Σὲ στιγμὲς πικρίας καὶ ἀπογοητεύσεων μοιάζει μετακινωμένος γιὰ τὴν τροπὴ πρὸς πῆρε ἢ ζωὴ του : « Ἄ φίλε, τί σοφὸν παράγγελμα τὸ "Λάθε βιώσας" ! ». Αὐτὲς οἱ στιγμὲς πυκνώθηκαν στὴν διάρκεια τῶν γλωσσικῶν ἀγώνων καὶ τῆς «μάχης τῶν φυλλαδίων». Τὴν ἱστορία τῆς καὶ τὶς λεπτομέρειές τῆς παρακολουθοῦμε στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῆ τῆς ἐπόμενης δεκαετίας (1810-1820). Εἶναι ἀκριβῶς ἡ περίοδος τὴν ὁποία θὰ καλύπτῃ ὁ τρίτος τόμος τοῦ Corpus τῆς Ἀλληλογραφίας, στὴν σειρά τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν Κειμένων».

Ἐμμανουὴλ Ν. Φραγκίσκος

Σ Χ Ο Λ Ι Α

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΟΥΛΗΣ

Ὅταν πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ ὁ Γιῶργος Σούλης μᾶς ζητοῦσε στοιχεῖα γιὰ τὴν γράφῃ νεκρολογία τοῦ Μιχαὴλ Λάσκαρι, κανεὶς δὲν ὑποψιαζόταν ὅτι μαζὶ μὲ τὴν νεκρολογία αὐτὴ θὰ δημοσιεύταν καὶ ἡ εἶδηση τοῦ δικοῦ του θανάτου. Ἡ ἑλληνικὴ καὶ διεθνῆς ἐπιστή-

μη, στὸ διάστημα λίγων μόλις μηνῶν, ἔχασε δύο διαπρεπεῖς εἰδικούς στὰ σλαβικὰ καὶ βαλκανιολογικὰ πράγματα. Ἐνῶ ὁμως ὁ κύκλος τῆς ἐπιστημονικῆς προσφορᾶς τοῦ Λάσκαρι εἶχε σχεδὸν ὀλοκληρωθῆ, ἡ συγγραφικὴ δραστηριότης τοῦ Σούλη βρισκόταν στὴν ἀνοδικὴ της πορεία.